

A rendszer és polgársága

A kritikai értelmiség szerte a világban (részben beleértve még a pápát is a maga sajátos rendszerkritikai szempontjaival) egyre bátrabban mondja ki, hogy a kapitalizmus a XX. század végén morálisan nem védhető szisztéma. Különösképpen így vagyunk ezzel Kelet-Európában a rendszerváltás után tíz évvel, amikor is az új kapitalizmus százszor megígért „szép arcát” a lakosság óriási többsége nem látta meg, és egyre halványuló esélyei vannak arra, hogy valaha is meglátja. Ez a tény, vagyis egy új osztálytársadalom kiépülése, az egyes társadalmi osztályok és csoportok közötti falak felépülése az, ami Tamás Gáspár Miklóst is „észhez térítette”. Am a TGM-cikk körül kibontakozó vita során csak kevesen vették fel a társadalomkritikai fonalat, inkább belecsúsztek a hatalmi elit székértáborai között folyó hihetetlenül unalmas és kisztífú vizsgázkodásokba.

Pedig a rendszerváltás óta a baloldaltól szóló vitáknak van egy új elemük: a rendszerkritika, amelynek eddig szinte kizárólag az *Eszmélet* című folyóirat szolgált elméleti fórumként Magyarországon. Mára ez az irányzat – legalábbis a humanista értelmiségiek körében – megerősödni látszik. Nem szabad elfelejteni, hogy nálunk, Kelet-Európában a drogos, robbantásos-prostitúciós, kriminalizált kapitalizmusban nem létezik olyan történelmi hagyomány, amelyből kisarjadhata valamiféle jobboldali humanizmus; ez regionális fejlődési sajátosság.

Felesleges perles

Az új osztálytársadalomnak közismert jellegzetessége, hogy a privatizáció útján új privilegizált tulajdonos osztály („nemzeti burzsoázia”), a lakosság egy vékony rétege emelkedett fel hihetetlen sebességgel a „nemzet vezető osztályává” a társadalom rovására. E réteg többségében azonban sem kulturális erővel, sem igazi osztályöntudattal nem rendelkezik, ellenkezőleg: talpig Mercedesben, Audiban, Volvóban retteg a bukástól, a lesüllyedéstől, a (világ)piaci konkurenciától. Most a konzervatív jobboldali kormány hatalomra jutásától várja gazdasági pozícióinak, privilégiumainak védelmét. Orbán polgára tehát fél, nemzeti hovatarozásra hivatkozva, agresszívan védelmezi előjogait, eközben gyakran lecsúszik a MIÉP-es rasszizmus színvonalára. Egy MIÉP-es pap (Hegedűs Lóránt) a parlamentben még „zsidózt” is (fiatal demokrataink egy része pedig tapsolt hozzá). De hát nem magasabb rendű magatartás Gyulay püspök úr sem, aki nem engedi be a hajléktalanokat a templomba. Vagy egy másik püspök, Marosi Izidor a miniszterelnök jelenlétében egy szentmisén azt mondta, hogy a 2. magyar hadsereg a Don-kanyarban „a béke és a hazaszeretet értékeit védelmezte” természetesen „a hazátlan bitangok ellen”. Ez volna az új polgárság adekvát ideológiája és kultúrája? Itt eltűnik a határ jobboldal és szélsőjobboldal között.

Mindenkén fényében érthetetlen, hogy ettől a polgárságtól (és értelmiségi kiszolgálóitól) hogyan lehet várni bármiféle civil mozgalmat, kurázsit, társadalmi önvédelmet, amire a vita nem egy résztvevője számít. **Eörsi Istvánnak** igaza van abban, hogy a polgárság forradalmi hagyományából átmenthetőnek látszik egy-két erkölcsileg progresszív tulajdonság, így mindenekelőtt a „civil kurázsiz”, amely például az emberi jogok kompromisszum nélküli védelmét jelenti. Am Kelet-Európában a születése pillanatától konzervatív, múltba forduló új polgárságtól kizárólag saját anyagi érdekeinek kíméletlen védelme várható. Ez a polgárság az egyházaktól is csak hatalmának konszolidálását várja.

Ennek tükrében fel kell tenni a kérdést: mi értelme van annak, hogy egyes baloldali szerzők, politikusok el akarják perelni a polgár szót a miniszterelnöktől és elvbarátaitól, valamint különböző tanácsadóitól? Ha a polgár szó a hatalommal szemben az érdekeit megvédő mozdonyvezetőre, bányászra, egyetemi tanárra,

szakszervezeti aktivistára vagy orvosra vonatkozik, akkor nyugodtan lehet használni az ember, a lakosság vagy az állampolgár, netán a honfitárs szavakat. Ahogyan az államszocializmus vezető ideológusai elcsépelelték, lejáratták és kiüresítették a proletár és munkás, szocializmus és imperializmus stb. szavakat, az új rezsim úgy járja le a társadalmi bázisának képzelte „nemzeti polgárságot”, melyet csak a vezető ideológusok fejében létező tulajdonságokkal ruháznak fel. Ahogyan a régi rendszer – ellentétben Kádár kedvelt állításával – sohasem volt „munkáshatalom” vagy „néphatalom”, az új parlamentarizmus a rendszerváltás után sohasem funkcionált a „tömegdemokrácia” intézményeként.

Ennek a vitának az alapja az, hogy sokan félreértik még ma is az új rendszer jellegét, lényegét, a félperifériás kapitalizmus természetét. Nyugaton a baloldaliak ilyesfajta provinciális vitákra nem kényszerülnek rá (másmilyenekre igen), mert ők nem akarnak senkit sem utolérni, sem elhagyni, és nem is félnek attól, hogy mások elhagyják őket az egyetemes kon-

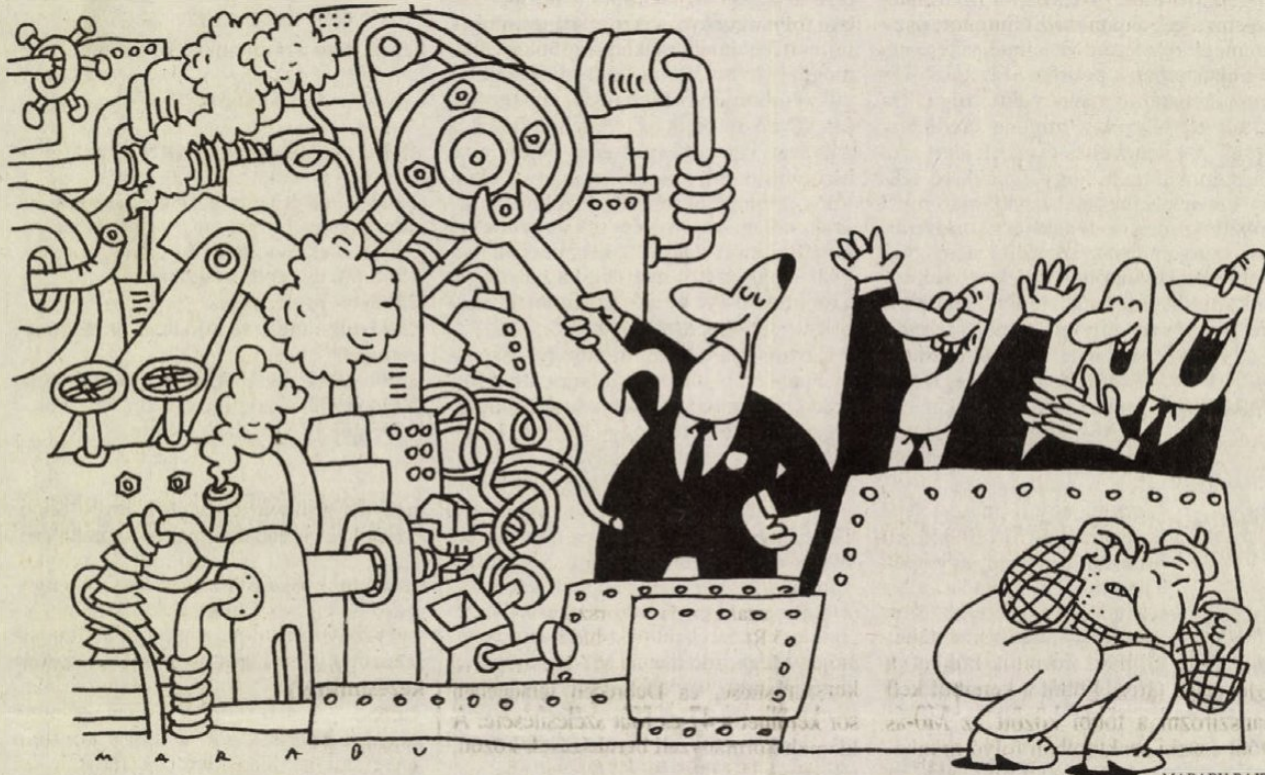
TGM – megkésve bár – rádöbbsent arra, hogy egy emberközpontú (tehát nem „tökeközpontú”) szellemi-politikai mozgalom nem boldogulhat a magyar baloldali hagyomány komolyan vétele nélkül. Ugyanakkor – és ezt is tükrözi a vita – az antisztálinista baloldali tradíció kapitalizmusképe nemigen fogadható el a rendszerbe integrálódott liberálszocialista értelmiségiek számára sem. Ugyanis a humanista baloldal Adyától József Attilán át Déryig vagy Nagy Lászlóig – hogy csak a magyar kultúra nagy alakjait emlegessem – a szabadságot mindig szembeállította a pénz korlátlan uralmával. Ők nem keverték össze a megvásárolhatóság szabadságát a szabadsággal. Ők a tökerendszer, a kapitalizmus szörnyű arcát ismerték csupán (melynek pusztá felidézésétől is hideglelést kapnak a Debreczeni Józsefek, és mindjárt a *Kommunista kiáltvány* társadalmi egalitarizmusa jut az eszükbe). A jobboldali pedig már nem is morfondírozik azon a kérdésen, hogy ki védi meg a polgári osztályhoz nem tartozó hozzávetőleg kilencmillió embert. Közöttük is mindenekelőtt a 200 ezer rend-

mosta a rendszer humanista baloldali kritikáját a csurkizmussal.

Az új jobboldal élharcosainak intellektuális eszköztárából és erkölcsi tartásából nem futja többre, mint hogy kérérlhetetlenül megvédik a miniszterelnöktől és a kormányhatalmat. E megigazult ideológiai testőrök és udvari tollnokok számára a fent jelzett társadalmi kérdések nem is léteznek, hiszen minden energiájukat leköti saját hatalmi ambícióik kielégítése. A rendszerváltás tíz évének tapasztalata, hogy a hatalmi szerkezet demokratizálása elkerülhetetlen. Ez azonban független attól, hogy hány kamarás parlament legyen Magyarországon. Ez megint nem a társadalom, hanem a hatalmi elit ügye. Hogyan teheti fel a baloldal ezt a kérdést hitelesen?

Alternatívát keresni

A modern fejlődés evidenciája: az állam (multinacionális) tőke funkciójává vált. Ezért nevétségek azok a kísérletek, amelyekkel azzal szédítik a lakosságot, hogy ha önmagában az „állam szerepét

kurencia- és profitharc világában, melyben sok évszázados előnyöket élveznek. Nyugaton a baloldal prokapitalista szárnya azért küzd, hogy saját lakosságának (beleértve a munkásosztályt) többet szakkítson ki az egyetemesen felhalmozódó gazdasági és kulturális javakból, vagyis valamilyen mértékben korlátozni kívánják a szabad piacot (a „tőke önkényuralmát”). Felteszik azt a kérdést is, hogy miképpen lehetne a világ fejlett országainak pozícióit úgy megőrizni, hogy ez ne járjon a világ szegény övezeteinek további elszegényedésével, az egyenlőtlenségek növekedésével vagy/és végzetes ökológiai katasztrófával. A rendszerkritikai irányzatok – eltérően a prokapitalista irányzatoktól – e kérdésekre nem látnak megoldást (legfeljebb „kezelést”) az adott világtrend keretein belül. Mégis az elmúlt évtizedben egyfajta „együttműködési” minimumot a baloldal európai méreteken elfogad. Eszerint nyilvánvaló: erős szakszervezetek, társadalmi szervezetek nélkül a társadalmi-gazdasági-kulturális egyenlőtlenségek növekedése áthághatatlan falakat emel az egyes társadalmi csoportok közé, a fejlődés végérvényesen a periferizáció útjára tér (az EU-n belül vagy kívül, csaknem egyre megy). A periferizálódás sajátossága, hogy a rendszerváltás után három dolgot nem hajlandó finanszírozni a tőke: a humanista, nem piaci értelemben vett kultúrát (tömegkultúra, film, oktatás stb.), a népegészségügyet és a szociális szférát (munkahelyteremtés, üdülés, sport stb.). Viszont az új hatalom annál bőkezűbben finanszírozza már egy évtizede az „új osztály” luxusfogyasztását.

szeresen éhező gyereket, a fagyhalál által fenyegetett hajléktalanokat, a munkanélküliek milliós seregét vagy a gazdasági és szociális kirekesztettség idős- és fiatalokú áldozatait. Ha ezekre a jelenségekre gondolunk, akkor bizony a hagyományos baloldali kapitalizmuskép nagyon is korhűnek látszik napjainkban is.

A további periferizálódás megakadályozásának van egy alapvető előfeltétele: az elitista hatalomgyakorlás társadalmatisítása. Az „elitizmus” a fent jelzett szociális problémák megoldását önző módon a könyörületességre és az adakozásra bízta. A baloldal itt társadalmi garanciákat, a tőke megfélemlését követeli (természetesen függetlenül a tőke nemzetiségétől). Az új rezsim ideológusai – pártállástól függetlenül – nap mint nap hazudoznak a médiában, amikor a kirekesztettség, a szegénység és a hajléktalanság tényeiről van szó. Kénytelenek bemutatni ugyan a szegénységet, de csak mint valami egyéni és véletlen szerencsétlenséget, nem mint a tőkeviszony lényegéből fakadó következményt. Ennek megfelelően a szolidaritást karácsony napjára korlátozzák.

Súlyos mulasztások

E farizeuskodó képmutatás más típusú illusztrációja, ahogyan a rendszer saját legitimációs ideológiáját a történelemhamisításra építi, hogy meggátolja a parlamentarizmus mint a tömegdemokrácia intézményének meggyökeresedését. Az 1990-es parlament törvényileg (1-es számú törvény) 1956-ot állította legitimációs ideológiájának középpontjába, ám az új „illetékesek” máig elhallgatják, hogy a felkelés alapintézménye, a munkástanácsok a magántulajdon uralmának ellenében szerveződtek, és ezen intézmények egyetlen olyan dokumentumot sem fogadtak el, amely a kapitalizmus és az „elitdemokrácia” visszaállítását tartalmazta volna. A sztálinizmus és a kapitalizmus egyidejű leküzdésére irányuló demokratikus szocialista hagyomány – a munkásparlamentet és a munkástanácsokat – másképpen, mint a Kádár-rendszerben, de ma is megpróbálják kitörölni a társadalom emlékezetéből. E kérdéskör, amelyet az új rendszer új elitje (párthovatartozástól függetlenül) becsületesen soha nem vitatott meg, fennmaradt az intellektuális baloldal tematikájának részeként. A szocialista-liberális kormányhatalom súlyos mulasztásai közé tartozik, hogy háttérbe szorított mindenfajta rendszerkritikai gondolkodást, olykor össze-

visszaállítják a gazdaságban”, akkor valami is jobbra fordulhat a világban vagy a mi régióinkban. Az igazi kérdés ugyanis magának az államnak a jellegére, lényegére vonatkozik. A kapitalista centrumországokban is súlyos zavarokkal terhes a polgári demokrácia működése. E zavarokat gyakran írják le mint a „pártok virtualizálódását”, „medializálódását”, vagyis teljes elszakadását a tagságtól és a választóktól a „szakmaiság” nevében. Rádásul a mi régióinkban a pártoknak nincsen erős gyökéretük: Ausztriában a szociáldemokrata párt tagsága 780 ezer, Magyarországon az MSZP-é 35 ezer. Nálunk a kormányhatalom hovatovább – egy nyugati értelmiségi számára felfoghatatlan módon – kollégiumi szobatársak, egy baráti kör kezébe kerülhet. Nálunk a parlamentarizmus szélsőségesen elitista formája működik, amely *eo ipso* kizárja a lakosság döntő tömegeit a politikából. A baloldali demokráciafelfogás szerint az a kívánatos, hogy ne csak a pártelit képviselői kerülhessenek be a parlamentbe, hanem a lakosság civil szervezetei előtt is megnyíljon a politizálás lehetősége éppen a lakosság helyi érdekeinek közvetlen képviselete érdekében. Ez az egyetlen lehetőség ugyanis arra, hogy a többlettermék elosztása, a profit felhasználása a valódi társadalmi igényeket, a társadalmi többség kulturális felemelkedését szolgálja. Másrészt ennek megfelelően kell „ügyelni” arra, hogy a választási rendszer újra napirendre kerülő reformja során ne hogy a parlamentarizmus a hatalmi elitet még szűkebb csoportjainak eszköztárává váljék. Ezért az igazi politikai feladat az volna, hogy végre arányos választási rendszer legyen Magyarországon. Elvileg e bonyolult kérdéskör megoldása nem lehet más, mint hogy a választóknak jogában álljon visszahívni a hatalomgyakorlásra érdemtelen parlamenti képviselőket (mint arra már Kossuth gondolt), és saját – akár pártokon kívüli – jelöltjeiket juttathassák a méltatlanok helyére. Ezáltal lehet megváltoztatni a politika és a bűnözés összefonódását, a társadalom széles rétegeinek kirekesztését a politikai folyamatokból. Ha mindez a politikai erőviszonyok fényében ma nem látszik aktuálisnak, erre is van válasz: akkor legalább kezdeményezzünk vitát e tárgyban, hogy legközelebb egy valóban baloldali kormány tudja, hogy mivel kell kezdenie működését. Ha nem keresünk alternatívát, akkor soha nem is lesz.

Krausz Tamás
történész

TAMÁS GÁSPÁR MIKLÓS: ÚJ OSZTÁLYPOLITIKA CÍMŰ VITACIKKÉHEZ (1998. NOVEMBER 18–19.) EDDIG HOZZÁSZÓLTAK:

Eörsi István: Az osztályelemzés dicsérete (1998. november 27.)

Debreczeni József: Új Kommunista kiáltvány? (1998. december 4.)

Vitányi Iván: Találkozás a baloldalon (1998. december 11.)

Verő László: Új Polgári kiáltvány? (1998. december 17.)

Schmidt Mária: Búcsú a racionalizmustól (1998. december 18.)

Dr. Papp György: Az új osztály újraelosztási politikája (1998. december 28.)

Bayer Zsolt: A megőrült boldogtalanság (1998. december 30.)

Rózsavölgyi Zsolt–Győri Ferenc–Tóth László: Szivarozzon-e egy baloldali? (1999. január 8.)

Bíró Béla: Osztálypolitika? (1999. január 13.)

Szabó Iván: Látélet és javaslat (1999. január 18.)

Zimányi Tibor: Új osztálypolitika –osztálypolitika nélkül (1999. január 18.)

Tamás Pál: A vendégtanár (1999. január 25.)

Gyertyán Ervin: Osztályharcok alkotmányos keretek között (1999. január 25.)

Ókröz Tamás: Arról, ami türelmetlen (1999. január 29.)

Perecz László: Gazsi fél – az inga kileng (1999. február 4.)

Gróh Gáspár: Az új osztály régi harca (1999. február 12.)